

## СТРУКТУРА ОПЕРАЦІЙНО-ПІЗНАВАЛЬНОГО ЕТАПУ КОРЕКЦІЙНО СПРЯМОВАНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ З РОЗЛАДОМ МОВЛЕННЯ

Олег ОЛІЙНИК

*Донбаська державна машинобудівна академія*

**Анотація.** Основна мета наукового дослідження, полягає у розробці та апробації етапної системи корекційного фізичного виховання учнів з розладом мовлення, яка включає поєднання форм фізичної культури і логопедичного впливу. У роботі представлена структура операційно-пізнавального етапу фізичного виховання корекційної спрямованості з урахуванням когнітивних, аксіологічних і праксіологічних компонентів формування функціональних систем рухової діяльності означених учнів.

**Ключові слова:** учні, розлад мовлення, рухові функції, фізична корекція, програмований підхід.

**Постановка проблеми.** Значна активізація соціальної політики в напрямку її гуманізації та демократизації, відродження духовності й національної самосвідомості, швидкий розвиток техніки і технології, інтелектуалізація праці – все це потребує створення для дітей з розладом мовлення (РМ) таких умов, за яких вони могли б стати корисними громадянами своєї держави, фізична досконалість, освіченість і соціальний статус яких задовольняє вимоги суспільства.

Одним із ефективних засобів всебічного розвитку особистості учнів з розладом мовлення, їх фізичної та соціальної реабілітації є фізична культура в органічному поєднанні з логопедичною роботою.

Встановлено, що порушення мовлення негативно впливає на психічний розвиток дитини, на розвиток її рухової діяльності та спілкування, на морфо-функціональний стан опорно-рухового апарату, координацію рухів, моторно-вісцеральну та вісцеро-моторну регуляцію [1, 3]. Вплив індивідуально-дозованих фізичних вправ та навантажень забезпечує їх нормалізацію, корекцію та компенсацію, але тільки за умови програмованого, з використанням методичних приписів алгоритмічного типу, підходу у розробці реабілітаційних програм [4, 5].

**Аналіз останніх досліджень, публікацій.** Основу моделі фізичної та соціально-педагогічної реабілітації учнів з РМ складає етапна систематизація її структурних компонентів. Структура і склад корекційно-виховного процесу повинні бути організовані та реалізовані таким чином, щоб забезпечити виникнення спеціальних психолого-педагогічних, мовленнєвих, рухових та корекційних умов формування функціональних систем психічної та рухової діяльності: домінуюча в конкретний момент корекційної роботи (за каузальним типом) позитивна дидактико-реабілітаційна мотивація; знакова та мовленнєва форма свідомої репрезентації інформації адекватно корекційним завданням; ситуативна аферентація, що відповідає конкретному корекційному завданню з використанням мовлення (команди, вказівки, поняття, визначення, оцінка, аналіз та ін.) та різних рухових дій; пускова аферентація, пам'ять, руховий досвід, рівень досконалості моторно-вісцеральної регуляції, фонду життєвоважливих рухових навичок та вмінь; вербалізація діяльності учнів з РМ в умовах корекційного фізичного виховання, спортивних змагань, самостійних занять фізичними вправами [1-6].

Сформульовані закономірності реабілітаційного процесу учнів з РМ свідчать, що корекційні заняття повинні бути спрямовані на: дезактуалізацію хвилювань відносно порушень мовленнєвого апарату; набуття специфічних навичок та вмінь, як доказу здатності до різних досягнень; створення ситуацій, які дозволять дитині виявити і розвинути індивідуальні рухові та мовленнєві здібності; формування позитивних емоційно-мотиваційних установок стосовно власних можливостей; розвиток позитивної дидактико-реабілітаційної мотивації та оптимістичних сподівань на майбутнє; удосконалення багаторівневої регуляції рухової діяльності на

рівнях А, В, С, Д, Е (за М.О. Бернштейном) та мовленнєво-рухової координації [3]. Корекційна робота повинна забезпечити розвиток таких морально-вольових якостей, як прояв ініціативи, виховання інтересу спілкування з однолітками, взаємодовіри та взаємопідтримки в умовах корекційної та реабілітаційної діяльності, створення ситуацій, які дозволять учням виявити і розвинути індивідуальні здібності в мовленнєвій та руховій діяльності, як основи позитивної „Я” – концепції дитини [4.5].

Аналіз даних спеціальної науково-методичної літератури виявив, що корекцією фізичного, психічного та мовленнєвого стану учнів з РМ займаються досить багато фахівців: лікарі, психологи, психіатри, педагоги. Кожен із них при цьому спирається на свій специфічний досвід, знання, кваліфікацію та умови, що не завжди приносить бажаний позитивний результат (дизкоординація їх зусиль в процесі розробки корекційних програм).

Такий стан фізичної та соціальної реабілітації учнів з РМ в спеціалізованих школах-інтернатах спонукав нас до розробки ефективної моделі корекційно-спрямованого фізичного виховання означених учнів.

Використання цієї моделі дозволить гармонійно розвинути фізичні, психічні, розумові та мовленнєві можливості учнів з РМ, успішно їх інтегрувати в сучасні суспільно-соціальні відносини України.

У процесі нашого дослідження, визначення **мети та завдань** корекційної роботи було прямо пов'язано з теоретичною моделлю психічного та фізичного розвитку учнів з РМ, на засадах якої означені типи розвитку розглядалися як активний діяльнісний процес, що реалізується ефективно на засадах програмованого підходу з використанням методичних приписів алгоритмічного типу.

Структурування основних компонентів проєктивної моделі корекційно-спрямованого фізичного виховання учнів з РМ було оформлене у три етапи: підготовчо-мотиваційний, операційно-пізнавальний та рефлексійно-оцінний.

Проєктивна модель також включала систему критеріїв та діагностику показників стану їх рухової системи та мовленнєвого апарату. На кожному етапі вирішувались специфічні корекційно-компенсаторні завдання адекватно яким були визначені педагогічні засоби та методи.

**Результати дослідження.** Моделюючи операційно-пізнавальний етап ми виходили з положення про те, що інтелект учнів з РМ є інтегральним показником розвитку когнітивних процесів, які органічно поєднані з ситуативною руховою діяльністю людини. Основною характеристикою когнітивних процесів є операційність. Це змусило нас експериментальним шляхом відшукати компенсаційні, розвиваючі та удосконалюючі операції які пов'язані з пізнавальною діяльністю учнів з РМ в умовах корекційно спрямованого фізичного виховання.

На операційно-пізнавальному етапі корекційно спрямованого фізичного виховання учнів з РМ, досягнутий рівень їх фізичної, мотиваційної та мовленнєвої досконалості ми розглядали як реабілітаційний результат, що досягається в єдності афективного, когнітивного, аксіологічного та праксіологічного компонентів особистості означених дітей:

- критеріями афективного компоненту була здатність дітей: отримувати задоволення та радість від рухової діяльності (уроки фізичної культури, позакласна робота, ігри, змагання, самостійні заняття), виявляти стійке емоційно-позитивне відношення до результатів удосконалення свого стану здоров'я, рухової та мовленнєвої сфери, передавати свої почуття засобами руху, мовлення, малюнку;

- критеріями когнітивного компоненту виступили: наявність у дітей з РМ певної системи усвідомлених знань з питань їх фізичної та соціальної реабілітації; рівень володіння нормами та правилами поведінки на уроках фізичної культури, в позакласній роботі, змаганнях, в умовах самостійних занять, стійкий пізнавальний інтерес до фізичної культури, спорту, загартування тіла, здорового способу життя;

- критерії аксіологічного компоненту визначали: сформованість системи ціннісного ставлення учнів з РМ до матеріальних та духовних форм фізичної культури, спорту, фізичної та соціальної реабілітації; здатність оцінювати свої психічні та фізичні можливості, свою та чужу поведінку на уроках фізичної культури, формах позакласної роботи, змагання; розумін-

ня здоров'я і фізичної досконалості як практичної, соціальної, особистісної, естетичної та загальнолюдської цінності;

– критерії праксіологічного компоненту були: сформованість рухових навичок і вмінь, фізичних якостей, здатність учнів з РМ застосувати їх в різних побутових, навчальних, реабілітаційних ситуаціях; рівень дотримання учнями норм, правил здорового способу життя, систематичних занять фізичними вправами, спортом; рівень їх позитивного ставлення до корекційно-спрямованої фізичної культури; рівень їх самостійної реалізації в фізичному вихованні.

Термін реалізації оперативно-пізнавального етапу корекційно-компенсаторної роботи з учнями з РМ досягав 8 місяців (64 уроки фізичної культури та 96 навчально-тренувальних занять).

Домінування на цьому етапі каузального типу корекції мовленнєвих та рухових порушень у учнів з РМ та структура методичних приписів алгоритмічного типу обумовили співвідношення показників загальної педагогічної та моторної щільності уроків фізичної культури і навчально-тренувальних занять. Названі показники змінювались протягом етапу у формі сходинковоподібної та хвилеподібної динаміки моторної щільності (50-60 %); загальної педагогічної щільності занять (70-85 %). Уроки фізичної культури (2 рази за розкладом занять) доповнювались навчально-тренувальними заняттями з баскетболу (2-3 заняття) і проводились з урахуванням акумуляційної та відновлювальної фази (суперкомпенсація) впливу сумарного фізичного навантаження в серії занять.

На цьому етапі, враховуючи досягнутий рівень корекції та компенсації рухової сфери учнів з РМ, ми використовували таке співвідношення спеціальних фізичних навантажень: 25-30 % швидкісної та швидкісно-силової спрямованості, 10-15 % на розвиток динамічної силової витривалості, 25-30 % направлено на розвиток спритності, 10-15 % на розвиток аеробної витривалості, 10-15 % на розвиток гнучкості та 5-10 % направлено на розвиток складної рухової реакції.

Оптимальне співвідношення симптоматичного та каузального типів корекційного впливу фізичних вправ різної координаційної структури, дозволило нам на цьому етапі використати наступні форми організації сумарних фізичних навантажень (СМЩ):

– індивідуально-нормативна форма використовувалась протягом 30-32 уроків фізичної культури та 27-29 занять у навчально-тренувальному процесі, при цьому потужність і об'єм фізичних навантажень змінювались циклічно в серії занять (СМЩ 55%; 3-58-62%; 4-67-75 %; 6-50-52 %), організація роботи учнів з РМ здійснювалась у формі мікро груп (3-5 учнів) та в формі колового тренування (9-15 станцій, 4-6 учнів), фрагментарно використовували динаміку фізичних навантажень в малій серії занять (3-4 заняття), яка дозволяла на одному занятті її підвищити до 50-55 % СМЩ, на наступному стабілізувати (СМЩ 50-55 %), потім знову підвищити (СМЩ 60-65 %), а на наступному знову її стабілізувати (СМЩ 58-63 %). Такий концентрований вплив фізичних навантажень дозволяв оперативно корегувати механізми моторно-вісцеральної та вісцеро-моторної регуляції функціональних систем організму учнів з РМ;

– індивідуально-тренувальна форма була реалізована протягом 27-32 уроків фізичної культури та 64-67 навчально-тренувальних занять і дозволила максимально оптимізувати вплив фізичних навантажень корекційної спрямованості в тренувальному режимі з використанням наступності в уроках фізичної культури та в навчально-тренувальному процесі.

Логопедичне забезпечення методики розвитку силових, швидкісних, швидкісно-силових здібностей у учнів з РМ здійснювалось на засадах використання таких методичних підходів: одночасне поєднання вербального пояснення завдання та демонстрації рухової дії; імітація виконання рухової дії учнями з РМ з одночасним мовленнєвим супроводом; активне мовлення стимулювали за допомогою проблемних ситуацій типу: «попроси м'яч», «попроси підказку», «запитай яке місце в команді потрібно зайняти», «визнач чергу виконання рухової дії», «запитай оцінку виконання рухової дії», «запитай як краще виконати вправу», «запитай в чому помилка»; удосконалювали здорову та слухову зосередженість уваги учнів з РМ на мовленні при засвоюванні нових понять: «здібності», «рухові здібності», «швидкісно-силові

здібності», «рухова дія», «рухова вправа», «фізичне навантаження», «прискорення», «баскетбольний м'яч».

Враховуючи структуру первинного дефекту та характер вторинних відхилень у учнів з РМ, ми досить активно на цьому етапі використовували аеробні фізичні навантаження природної форми, особливо циклічні локомоції (60-70 % від загальної кількості засобів). Це було обумовлено тим, що вони досить ефективно тонізують діяльність центральної нервової системи за рахунок імпульсів, що надходять від рецепторів м'язів, суглобів. Ці імпульси по механізму моторно-вісцеральної регуляції та ретикулярної формації підвищують збудження центрів кровообігу та дихання, нормалізують співвідношення збудження та гальмування. В цій віковій групі (7-10 років) у учнів з РМ аеробні енергетичні процеси активізуються при 60-75% потужності від РМТ та при ЧСС в межах 135-155 уд. хв.

У зв'язку з цим на цьому етапі домінували методи цілісної вправи (інтегральний підхід) з органічним поєднанням з методами наочності та вербальними методами. Цей взаємозв'язок був реалізований на основі спеціально розроблених алгоритмів вирішення корекційних, розвиваючих, профілактичних та мотиваційних завдань етапу. Алгоритми забезпечували наступні оптимальні методичні умови удосконалення рухових дій:

- виконання завдання за точними вимогами проективної моделі рухової дії, в якій чітко викладено просторові, часові, просторово-часові та динамічні параметри фізичних вправ (біг, метання, стрибки, рухові та спортивні ігри, плавання і тому подібне). Такий підхід вимагав від учнів з РМ постійного порівняння досягнутого результату з запланованим, прояву розумового та мовленнєвого аналізу якості виконання рухових дій;

- виконання рухових дій в регламентованих умовах з метою формування раціональних механізмів моторно-вісцеральної регуляції та автоматизованих параметрів рухової навички, які потім будуть інтегровані в ситуативну структуру рухового вміння, як «автоматизована ланка»;

- виконання рухових дій у варіативних умовах, які вимагали від учнів з РМ: оперативної оцінки нестандартних ситуацій; оперативного пошуку засобів і методів їх вирішення; оперативної корекції результату дії; напруження внутрішнього та зовнішнього мовлення (система ознак притаманних спритності); творчого відношення до вирішення поставлених завдань;

- виконання рухових дій в умовах ігрової та загальної діяльності учнів з РМ забезпечили формування здібностей до варіативного прояву техніки фізичних вправ, стабілізували надійність рухових навичок, раціональність та результативність (виконання контрольних нормативів, спортивний результат).

В інтервалах відновлення досить широко використовувалися вправи на подих: «зажеми м'яч у ворота», «чий метелик полетить далі», «подуй на сніжинку»; спеціальні вправи, що передбачають видих повітря по середній лінії язика, при цьому ми контролювали, щоб язик прийняв форму «трубочки».

На цьому етапі загальна регламентація удосконалення рухових дій характеризувалась тим, що показники кількості повторень та інтенсивності вправ знаходилися в межах від 12-15 (65-70 % від РМТ) до 25-30 (85-90 % від РМТ) повторень. Така кількість була оптимальною, раціональною в моторно-вісцеральної регуляції та в формуванні автоматизованих рис рухової навички. При цьому, ми використовували повні інтервали відновлення (ЧСС 95-100 уд. хв.), по мірі стабілізування рухової навички використовували скорочені інтервали відновлення (ЧСС 105-110 уд. хв.).

### Висновок

Використання методичних приписів алгоритмічного типу в формуванні рухових дій у учнів з РМ, забезпечило використання явища транспозиції та профілактики інтерференції в системі рухової діяльності означених учнів.

Потрібно звернути увагу на те, що на цьому етапі, в порівнянні з першим, значно зростає вага методів аналітичного вивчення рухових дій, самостійної конкретизації, поповнення та поглиблення рухових операцій та знань. Виявлена закономірність обумовила наступні, нами використані, методи логопедичного впливу на учнів з РМ: раптова зміна умов рухової діяльності, яку спочатку визначали, а потім уточнювали у формі запитання-відповідь; прохан-

ня стисло назвати фізичну вправу, умови її використання, визначити результат; самостійна вимова слів та словосполучень: «фізичне виховання», «фізична вправа», «фізичний розвиток», «фізичні якості», «вивчення рухових дій», «техніка фізичної вправи», «вихідні положення», «частота рухів, дій», «точність рухів», «швидкість руху», «траєкторія руху», «політ м'яча», «баскетбольний щит», «гімнастична вправа» та інше.

Психолого-педагогічні умови оптимального розвитку фізичних якостей, нервово-м'язової працездатності, моторно-вісцеральної регуляції, оцінно-контрольних дій, мотивації, формування зосередженості уваги на руховій та мовленнєвій діяльності, збільшення спеціального словникового запасу забезпечили досить високу результативність цього етапу корекційно-спрямованого фізичного виховання учнів з РМ.

### Список літератури

1. Дудьев В. П. Развитие движения у учащихся с речевыми нарушениями. // Актуальные проблемы дефектологии / Межвуз. науч. конференция: Тез. докл. – М.: МГПИ, 1991. – 54 с.
2. Логвинова Л. Л., Лактюшина Т. Л. Логопедическая работа по устранению нарушенный звукопроизношения. – Славянск: Изд-во СГПИ, 2000. – 92 с.
3. Лях В. И. Идеи Н. А. Бернштейна и их развитие в науке и практике. // Теория и практика физической культуры. – М., 1991 – №3. – 15 с.
4. Олійник О. М. Програмований підхід у розвитку рухових функцій дітей з порушенням мовлення. // Молода спортивна наука України / Збірник наукових праць з галузі фізичної культури та спорту. Анотації, зміст та допоміжні індекси. – Львів: ЛДПУ, 2007. – Випуск №11. – С. 106-107.
5. Олійник О. М. Структура підготовчо-мотиваційного етапу корекційного фізичного виховання учнів з розладом мовлення в умовах спеціалізованих шкіл-інтернатів. / Молода спортивна наука України / Збірник наукових праць з галузі фізичної культури та спорту. – Львів: НВФ “Українські технології”, 2005. – Т. 2. – Вип. 9: У 4-х т. – С. 152-157.
6. Штана Ю. А. Методика физвоспитания детей с тяжелыми нарушениями речи (заикание): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – М., 1982. – 24 с.

## СТРУКТУРА ОПЕРАЦИОННО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ЭТАПА КОРРЕКЦИОННО НАПРАВЛЕННОГО ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

Олег ОЛЕЙНИК

*Донбасская государственная машиностроительная академия*

**Аннотация.** Основная цель научного исследования, изложенного в статье, заключается в разработке и апробации этапной системы коррекционного физического воспитания учеников с нарушением речи, которое включает сочетание форм физической культуры и логопедического влияния. В работе представлена структура операционно-познавательного этапа физического воспитания коррекционной направленности с учетом когнитивных, аксиологических и праксиологических компонентов формирования функциональных систем двигательной деятельности обозначенных учеников.

**Ключевые слова:** ученики, нарушение речи, двигательные функции, физическая коррекция, программированный подход.

**THE STRUCTURE OF OPERATIVE-COGNITIVE STAGE  
OF CORRECTION ORIENTED PHYSICAL EDUCATION FOR CHILDREN  
WITH SPEAKING EFFECTS**

**Oleg OLIYNYK**

*Donbas State Machine-building Academy*

**Abstract.** The primary purpose of scientific research presented in the article, consists in development and approbation of a stage system of correction physical education children with violation of speech function, which includes combination of forms of physical culture and speech therapy influence. The structure of the operation-cognitive stage of physical education of correction orientation is in-process presented taking into account the cognitive, axiological and praksiological components of forming of the functional systems of motive activity of the marked children.

**Key words:** children, violation of colloquial function, motive functions, physical correction, programmed approach.